

USHLAB TURILGAN VA QAMOQQA OLINGAN SHAXSLARNI TERGOV
HIBSXONALARIDA SAQLASHNING HUQUQIY ASOSLARINI RIVOJLANTIRISH
MASALALARI

Raximov Baxtiyor Raximovich

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti mustaqil izlanuvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.22672443>

Аннотация. Мазкур мақолада жиноят процесси доирасида ушлаб турилган ҳамда эҳтиёт чораси сифатида қамоққа олинган шахсларни тергов ҳибсхоналарида сақлашнинг миллий ва халқаро-ҳуқуқий асослари таҳлил қилинади. Тадқиқотда гумон қилинувчи ва айбланувчиларнинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини кафолатлаш, ҳибсхоналар фаолиятига оид қонунчилик базасини инсонпарварлаштириши ҳамда «Хабас корпус» институти ва Мандела қоидалари талабларини амалиётга чуқурроқ татбиқ этиши масалалари кўриб чиқилади. Шунингдек, тергов ҳибсхоналарида сақлаш тартиби ва шартларини такомиллаштириши бўйича назарий ҳамда амалий таклифлар илгари сурилади.

Калит сўзлар: Ушлаб туриши, қамоққа олиши, эҳтиёт чораси, тергов ҳибсхонаси, ҳуқуқий асослар, инсон ҳуқуқлари, айбсизлик презумпцияси, Мандела қоидалари, прокурор назорати, процессуал кафолатлар.

Annotatsiya. Mazkur maqolada jinoyat protsessi doirasida ushlab turilgan hamda ehtiyot chorasi sifatida qamoqqa olingan shaxslarni tergov hibsxonalarida saqlashning milliy va xalqaro-huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda gumon qilinuvchi va ayblanuvchilarning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklarini kafolatlash, hibsxonalar faoliyatiga oid qonunchilik bazasini insonparvarlashtirish hamda «Xabeas korpus» instituti va Mandela qoidalari talablarini amaliyotga chuqurroq tatbiq etish masalalari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, tergov hibsxonalarida saqlash tartibi va shartlarini takomillashtirish bo'yicha nazariy hamda amaliy takliflar ilgari suriladi.

Kalit so'zlar: Ushlab turish, qamoqqa olish, ehtiyot chorasi, tergov hibsxonasi, huquqiy asoslar, inson huquqlari, aybsizlik prezumpsiyasi, Mandela qoidalari, prokuror nazorati, protsessual kafolatlar.

Аннотация. В данной статье анализируются национальные и международно-правовые основы содержания задержанных и заключенных под стражу лиц в следственных изоляторах. Рассматриваются вопросы гарантирования конституционных прав и свобод подозреваемых и обвиняемых, гуманизации законодательной базы, а также имплементации Правил Нельсона Манделы и института «Habeas Corpus» в национальную практику. Автором разработаны теоретические и практические предложения по совершенствованию правового регулирования режима и условий содержания в следственных изоляторах.

Ключевые слова: Задержание, заключение под стражу, мера пресечения, следственный изолятор (СИЗО), правовые основы, права человека, презумпция невиновности, Правила Манделы, прокурорский надзор, процессуальные гарантии.

Inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmati oliy qadriyat hisoblangan demokratik huquqiy davlatda sud-tergov faoliyatida inson huquqlarini ishonchli himoya qilish

tizimini shakllantirish ustuvor vazifalardan biridir. Jinoyat protsessida shaxsning konstitutsiyaviy erkinliklarini vaqtincha cheklash bilan bog'liq bo'lgan ushlab turish hamda qamoqqa olish ehtiyo choralarini qo'llash amaliyoti har doim qat'iy qonuniylik va protsessual kafolatlarni talab etadi.

Aybsizlik prezumpsiyasi qoidalariga ko'ra, sudning qonuniy kuchga kirgan hukmi bo'lmaguncha shaxs jinoyat sodir etishda aybdor hisoblanmaydi. Shu bois, tergov hibsxonalari (tergov izolyatorlarida) saqlanayotgan gumon qilinuvchi va ayblanuvchilarga nisbatan munosabat jazo ijro etish muassasalaridagi mahkumlarga bo'lgan munosabatdan tubdan farq qilishi shart.

Ushbu muassasalarda inson qadr-qimmatini kamsitmaydigan shart-sharoitlar yaratish, ularni saqlash tartibi va rejimini xalqaro andozalar, xususan, BMTning «Mahbuslar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari» (Mandela qoidalari) talablariga moslashtirish dolzarb zaruratga aylanmoqda.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan sud-huquq islohotlari doirasida tergov hibsxonalari faoliyatini tartibga soluvchi milliy qonunchilikni insonparvarlashtirish, jamoatchilik va prokuror nazorati mexanizmlarini kuchaytirish hamda hibsdagi shaxslarning malakali yuridik yordam va tibbiy xizmatdan to'siqsiz foydalanish huquqlarini ta'minlashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ushbu tadqiqotda ushlab turilgan va qamoqqa olingan shaxslarni tergov hibsxonalari saqlashning mavjud huquqiy bazasi tahlil qilinib, uni yanada rivojlantirish va takomillashtirishning muhim yo'nalishlari yoritib beriladi. O'zbekistonda gumon qilinuvchi va ayblanuvchini qamoqda saqlash tartibi jinoyat-protsessual va jinoyat-ijroiya huquqi normalari hamda maxsus qonun bilan tartibga solingan. O'zbekiston Respublikasining 2011-yil 29-sentyabrda qabul qilingan "Jinoyat ishini yuritish chog'ida qamoqda saqlash to'g'risida"gi O'RQ-298-sonli Qonun 2011-yil oktyabr oyida kuchga kirgan. Ushbu Qonun ushlab turilganlar va qamoqqa olinganlarning huquq va majburiyatlarini kompleks tarzda belgilaydi, tergov hibsxonalari (tergov izolyatorlari) rejimini, tibbiy ta'minot, moddiy-maishiy sharoitlar masalalarini va boshqalarni belgilaydi. Uning 2011-yilda qabul qilinishi milliy huquqdagi sezilarli bo'shliqni to'ldirdi va sudgacha ozodlikdan mahrum etilgan shaxslarga bag'ishlangan alohida me'yoriy hujjat yaratildi. Gumon qilinuvchi va ayblanuvchilarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini ta'minlash maqsadida ularni qamoqda saqlash tartibi va shartlarini belgilash qonunning vazifasi deb e'lon qilindi. Qonun dastlabki qamoq joylarida saqlanayotgan barcha shaxslarga, fuqaroligidan qat'i nazar, tatbiq etiladi: chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar, agar qonunda yoki xalqaro shartnomada boshqacha tartib belgilanmagan bo'lsa, O'zbekiston fuqarolari bilan teng ravishda bir xil huquqlardan foydalanadilar va majburiyatlarni bajaradilar. Bundan tashqari, milliy qonunchilik normalari xalqaro shartnomaga zid bo'lgan taqdirda xalqaro shartnoma qoidalari qo'llanilishi normativ jihatdan mustahkamlab qo'yilgan. Bu qonun chiqaruvchining qamoqda saqlashni tartibga solishda xalqaro standartlarni hisobga olishga intilishidan dalolat beradi.

2011-yilda qabul qilingan qonunda tergov hibsxonasida saqlanayotgan shaxslarning huquqlari batafsil sanab o'tilgan bo'lib, bu o'zboshimchalik bilan muomala qilishga qarshi muhim kafolat bo'lib xizmat qiladi. Ushbu Qonunning 18-moddasiga muvofiq ushlab turilganlar va qamoqqa olinganlar o'z huquqlari, majburiyatlari va hibsxonada o'zini tutish qoidalari to'g'risida axborot olish, hibsxonada saqlashning qonuniyligi va huquqlarining buzilishi to'g'risida shaxsiy arizalar va shikoyatlar bilan murojaat qilish (bevosita yoki himoyachi orqali), yozishmalar olib borish va zarur kanselyariya ashyolariga ega bo'lish, shuningdek shaxsiy xavfsizlik huquqiga ega.

Himoyalani va tashqi dunyo bilan aloqa qilish huquqlari muhim ahamiyatga ega: qonun himoyachi, qonuniy vakil, qarindoshlar va boshqa shaxslar bilan ularning soni cheklanmagan holda uchrashish huquqini (umumiy qoidaga ko'ra), shuningdek, o'z huquqlarini amalga oshirish bilan bog'liq bo'lgan hujjatlar va ish materiallarini (taqiqlangan, masalan, gosteynani o'z ichiga olgan hujjatlardan tashqari) o'zida saqlash huquqini to'g'ridan-to'g'ri kafolatlaydi. Moddiy-maishiy huquqlarga hibsonada bo'lish paytida ham, tergov yoki sudga yuborilganda ham bepul oziq-ovqat, kiyim-kechak va tibbiy xizmat bilan ta'minlash kiradi. Ruxsat etilgan dori-darmonlarni olish va saqlash, posilka va yo'qlovlarni olish huquqi nazarda tutilgan. Qonunda rejimning minimal kafolatlangan parametrlari belgilangan: har bir ushlab turilgan shaxsga tungi vaqtda kamida 8 soat uzluksiz uyqu beriladi, bu vaqtda uni tergov va boshqa harakatlarga jalb qilish taqiqlanadi (kechiktirib bo'lmaydigan holatlar bundan mustasno); shuningdek, har kuni kamida 1 soat sayr qilish kafolatlanadi. Ushbu normalar xalqaro standartlarga mos keladi: masalan, BMTning Minimal standart qoidalarining 23-qoidasi (Nelson Mandela qoidalari) har bir mahbusga kuniga kamida bir soat ochiq havoda jismoniy mashqlar bilan shug'ullanish imkoniyatini berishni talab qiladi. Bundan tashqari, qonun o'z kiyim-kechaklari va buyumlaridan, oziq-ovqat mahsulotlari va eng zarur buyumlardan (ichki tartib qoidalarida belgilangan ro'yxat doirasida) foydalanish, kutubxonadagi adabiyotlar va matbuotdan foydalanish, mustaqil ta'lim olish, diniy marosimlarni o'tkazish, diniy adabiyotlar va ibodat buyumlaridan (agar bu tartibni buzmasa) foydalanish huquqini beradi. Shaxsning qadr-qimmatini hurmat qilish standartini ta'kidlaydigan izolyator xodimlari tomonidan xushmuomala munosabatda bo'lish huquqi alohida qayd etilgan. Ayollarga ikki yoshgacha bo'lgan bolalarni o'zlari bilan birga olib yurishga ruxsat beriladi. Ayblanuvchilar (ya'ni ularga nisbatan ehtiyot chorasi - qamoqqa olish tanlangan shaxslar) qo'shimcha huquqlarga ham ega: pul o'tkazmalarini olish, ma'muriyat orqali oziq-ovqat mahsulotlari, eng zarur narsalar, darsliklar va kanselyariya buyumlarini sotib olish, kutubxonadan stol o'yinlaridan foydalanish, zarurat tug'ilganda ma'muriyatdan kiyim-kechak va poyabzal olish.

Sanab o'tilgan huquqlar yig'indisi qamoqqa olingan shaxs hayotining deyarli barcha asosiy sohalari: huquqiy holat, muloqot, maishiy sharoitlar, ma'naviy ehtiyojlarni qamrab oladi. Bundan tashqari, qonunda ko'rsatilishicha, ushlab turilganlar va qamoqqa olinganlar sanab o'tilgan maxsus huquqlardan tashqari, gumon qilinuvchi va ayblanuvchi uchun Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan barcha huquqlardan foydalanadilar. Shunday qilib, tergov hibsonasida saqlanayotgan shaxslarning o'z huquqlarini bilish huquqidan tortib, tibbiy yordam olish va tashqi dunyo bilan muloqot qilish huquqigacha bo'lgan keng ko'lamli huquqlari kafolatlari normativ darajada mustahkamlangan.

JIEM ma'muriyatining vazifalari va saqlash rejimi ham qonunda va uning asosida ishlab chiqilgan qonunosti hujjatlarida bayon etilgan. Tergov hibsonalarining ichki tartib qoidalari (IIV buyrug'i bilan tasdiqlangan, 2013 y.), kun tartibi, ruxsat etilgan ko'rsatuvlar soni, sanitariya me'yorlari, uchrashuvlar, telefon orqali so'zlashuvlar tartibi va shu kabilarni aniqlashtiruvchi Qoidalar belgilangan. Masalan, Hukumat tomonidan tasdiqlangan normalar bo'yicha uch mahal ovqat bilan ta'minlash nazarda tutilgan: Vazirlar Mahkamasining 16.03.2021 yildagi 143-son qarori bilan tergov hibsonalarida saqlanayotgan shaxslar uchun ta'minot normalari (ovqatlanish ratsioni, mahsulotlarning eng kam miqdori va boshqalar) mustahkamlandi. Hibsonaga yotqizilganda tibbiy ko'rikdan o'tish va muntazam tibbiy kuzatuv majburiydir.

Qonun ushlab turilganlar va qamoqqa olinganlar zimmasiga ushlab turishning belgilangan tartibiga rioya qilish va ma'muriyatning qonuniy talablarini bajarish majburiyatini yuklaydi; qoidabuzarliklar uchun jazo choralari (tanbeh, hayfsan, karserga joylashtirish) qo'llanilishi mumkin. Biroq, intizomiy jazo choralari ro'yxati to'liq bo'lib, choralar muddati cheklangan va prokuratura nazorati ostida. Masalan, mahkum karserga kiritilganda ham har kuni bir soat sayr qilish huquqidan mahrum etilmaydi. Shunday qilib, O'zbekiston milliy qonunchiligi qamoqda saqlash masalalarini yetarlicha batafsil tartibga soladi va ko'p jihatdan ushlab turilganlar bilan muomala qilishning xalqaro standartlariga e'tibor qaratadi.

E'tiborlisi, "Jinoyat ishini yuritish chog'ida qamoqda saqlash to'g'risida"gi Qonunning 7-moddasida ushlab turilganlarga nisbatan qiynoqqa solishga va ularning qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa turdagi muomalaga yo'l qo'yilmasligi to'g'ridan-to'g'ri Konstitutsiya va mamlakatning xalqaro majburiyatlariga havola qilingan. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida (26-modda) "hech kim qiynoqqa solinishi, zo'ravonlikka, shafqatsiz, g'ayriinsoniy yoki inson qadr-qimmatini kamsituvchi boshqa tarzdagi tazyiqqa duchor etilishi yoxud jazoga tortilishi mumkin emas"ligi belgilab qo'yilgan. Shuningdek, Konstitutsiya har bir ayblanuvchining aybsizlik prezumpsiyasini kafolatlaydi (28-modda). Ushbu konstitutsiyaviy qoidalar qamoqda saqlashning keyingi barcha tartibga solinishi uchun poydevor yaratadi. Shunga ko'ra, qamoqqa olish qonunga ko'ra jazo sifatida qaralmaydi va hukm bilan hukm qilinmagan shaxslar bilan ularning aybsizligi isbotlangunga qadar ularning maqomini hisobga olgan holda muomala qilinishi kerak (Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktning 10-moddasi doirasida).

Amaldagi jinoyat-protsessual qonunchiligi qamoqqa olish tarzidagi ehtiyot chorasini tanlash asoslari va tartibini belgilaydi. Bu yerda eng muhim kafolat hibsga olish ustidan sud nazoratini joriy etish bo'ldi. 2008-yildan boshlab O'zbekistonda, aksariyat postsovet mamlakatlarida bo'lgani kabi, hibsga olishga sanksiya berish huquqi prokuraturadan sudlarga o'tkazildi (Xabeas korpus instituti). Shunday qilib, hozirgi vaqtda qamoqqa olish faqat sud qarori bilan qo'llanilishi mumkin. JPKning 243-moddasida ayblanuvchi yashirinadi, tergovga to'sqinlik qiladi yoki jinoiy faoliyatini davom ettiradi deb hisoblash uchun yetarli asoslar mavjud bo'lsa, qamoqqa olish tanlanishi belgilangan. Shuningdek, sud ayblovning og'irligi, ayblanuvchining shaxsi, uning sog'lig'i, oilaviy ahvoli va boshqa holatlarni hisobga oladi. Dastlabki tergov bosqichida qamoqda saqlab turish muddatlari JPK bilan cheklangan: dastlab ehtiyot chorasi 3 oygacha bo'lgan muddatga tanlanishi mumkin; bu muddatdan ortiq muddatni uzaytirishga faqat yuqori instansiya sudi tomonidan - 5 oygacha, alohida hollarda esa o'ta og'ir yoki murakkab ishlar bo'yicha - 7 yoki 12 oygacha (viloyat sudi raisi yoki Bosh prokurorning sanksiyasi bilan) yo'l qo'yiladi. Bunday maksimal chegaralar jahon amaliyotiga mos keladi (masalan, Rossiya Federatsiyasi va MDHning bir qator mamlakatlarida shunga o'xshash cheklovlar mavjud).

Shuningdek, JPKda ayblanuvchining qamoqqa olish to'g'risidagi qaror ustidan apellyatsiya tartibida shikoyat qilish huquqi kafolatlangan.

Muqobil ehtiyot choralari ishlab chiqishda yutuqlarga erishilganini ta'kidlash joiz. So'nggi yillarda qonun chiqaruvchi jinoyat protsessini insonparvarlashtirish va tergov hibsxonalariga joylashtiriladigan shaxslar sonini kamaytirish bo'yicha choralar ko'rdi. Masalan, 2019-yilda yangi uy qamog'i instituti joriy etildi: Oliy Majlis Senati Jinoyat-protsessual kodeksiga

ehtiyot chorasi sifatida uy qamog'i to'g'risidagi tuzatishlar kiritilgan qonunni ma'qulladi. Uy qamog'i JPKning 242¹-moddasida nazarda tutilgan bo'lib, gumon qilinuvchiga, ayblanuvchiga yoki sudlanuvchiga nisbatan qamoqqa olish uchun asoslar mavjud bo'lganda, biroq qamoqqa olish zarurati bo'lmaganda (mohiyatiga ko'ra, yengilroq muqobil sifatida) sudning qaroriga ko'ra qo'llaniladi. Ushbu chora shaxsni yashash joyida Ichki ishlar organlari nazorati ostida, ko'pincha elektron nazorat vositalari (elektron bilaguzuklar) yordamida ushlab turish imkonini beradi. Uy qamog'i institutining joriy etilishi qamoqqa olish jazosini qo'llash amaliyotini sezilarli darajada kamaytirishi va tergov hibsxonasini yengillashtirishi kutilmoqda. Bundan tashqari, 2021-yilda garovni qo'llash shartlari yumshatildi - garovning eng kam miqdori kamaytirildi va garov ehtiyot chorasini tanlash mumkin bo'lgan jinoyat tarkiblari ro'yxati kengaytirildi. Rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, garov va ozodlikdan mahrum qilish bilan bog'liq bo'lmagan boshqa ehtiyot choralari tanlangan holatlar soni asta-sekin o'sib bormoqda ¹. Ushbu islohotlar jinoyat-protsessual qonunchilikni insonparvarlashtirish va qamoqqa olishni faqat oxirgi holatlarda qo'llash tamoyiliga (ultima ratio) muvofiqlashtirish tomon harakatlanayotganidan dalolat beradi.

Umuman olganda, O'zbekistonning amaldagi me'yoriy bazasi (Konstitutsiya, JPK, 2011 yilgi Qonun, IIV va Adliya vazirligining idoraviy hujjatlari) ushbu sohadagi ko'plab xalqaro talablarga rasman mos keladi. Ushlab turilganlarning zarur huquqlari mustahkamlandi, qamoqqa olish ustidan sud nazorati joriy etildi, qamoqqa olishning oxirgi muddatlari belgilandi, qamoqqa olishning muqobil shakllari nazarda tutildi. Me'yoriy kafolatlarning bunday tizimi qamoqqa saqlash chog'ida inson huquqlariga rioya etilishi uchun shart-sharoit yaratadi.

O'zbekiston qonunchiligi normalarini xalqaro standartlar (BMT, Inson huquqlari bo'yicha Yevropa konvensiyasi va boshqalar) bilan taqqoslash shuni ko'rsatadiki, bir qator pozitsiyalar bo'yicha qonun ilg'or qoidalarni mustahkamlaydi. Masalan, har kuni kamida bir soat sayr qilish va 8 soat uxlash huquqi BMTning mahbuslar bilan muomala qilish bo'yicha minimal standartlari talablarining bevosita aksidir. Advokat va qarindoshlari bilan uchrashish, yozishmalar va shikoyatlar huquqini belgilash BMTning ushlab turilgan yoki qamoqqa olingan barcha shaxslarni himoya qilish tamoyillari to'plamiga (1988 y.), shuningdek YEIHKning 8-moddasi (tashqi dunyo bilan muloqot qilish huquqi) bo'yicha Inson huquqlari bo'yicha Yevropa sudi standartlariga mos keladi. Konstitutsiya tomonidan e'lon qilingan aybsizlik prezumpsiyasi va qamoqqa olish jazo hisoblanmasligi qoidasi xalqaro huquq tamoyillariga mos keladi: Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro paktning 10-moddasi sud tomonidan hukm qilinmagan shaxslarga nisbatan ularning aybsizligini hisobga olgan holda munosabatda bo'lishni talab qiladi. Bundan tashqari, milliy qonunda xalqaro shartnomalarning ustuvorligi ifodalangan, bu nazariy jihatdan ustunlikni anglatadi, masalan, BMTning Qiynoqlarga qarshi konvensiyasi (O'zbekiston tomonidan 1995-yildayoq ratifikatsiya qilingan) yoki Fuqarolik va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt, normalar to'qnashgan taqdirda. Shunday qilib, qonunchilik bazasi jahon hamjamiyati tomonidan tan olingan ushlab turilganlar bilan muomala qilish standartlarini hisobga olishga intiladi.

1 Ibragimova S. Э. Вопросы соотношения уголовно-процессуального законодательства Республики Узбекистан и международных стандартов защиты прав человека // "Huquq ustuvorligi: O'zbekistonda amalga oshirilaётган islohotlar davrida zamonaviy ёndashuv" mavzusida. – 2020. – s. 301.

Biroq, me'yoriy tomonni ijobiy baholash bilan birga, asosiy muammolar ushbu me'yorlarni amaliyotda qo'llash, shuningdek, xalqaro standartlarga nisbatan ba'zi nomuvofiqliklar bilan bog'liqligini tan olish kerak.

Quyida ana shu muammoli jihatlarining asosiylari ko'rib chiqildi.

Birinchidan, ko'zda tutilgan huquqlarga amalda rioya etilishini ta'minlash ko'pincha qiyin.

O'zbekiston tergov hibsonalari amaliyotida rasman kafolatlangan ayrim huquqlar lozim darajada amalga oshirilmagan holatlar qayd etilgan. Shunday qilib, huquq himoyachilari va xalqaro kuzatuvchilar hibsga olishning dastlabki bosqichlarida advokatlarining o'z himoyasi ostidagi shaxslarga kirishi bilan bog'liq muammolarga ishora qilishdi.

Qonunga ko'ra, ushlab turilgan shaxs ozodligi amalda cheklangan paytdan boshlab himoyachi yordamidan foydalanish huquqiga ega bo'lsa-da, amaliyotda ilgari ushlab turilgan shaxs birinchi sutkada advokatning ruxsatisiz amalda ushlab turilgan holatlar mavjud edi.

Shuningdek, shikoyat berish mexanizmining ishlashiga e'tirozlar bildirildi: garchi qonunda shikoyat yuborish va javob olish huquqi kafolatlangan bo'lsa-da, hibsga olinganlarning yozishmalari senzura qilinganligi yoki umuman manzillariga yuborilmaganligi haqida ma'lumotlar mavjud edi. Surishtiruv va dastlabki tergov davrida qiynoqqa solish va ruxsat etilmagan muomala usullarini qo'llash yanada jiddiy muammo hisoblanadi. Rasman Konstitutsiyaning 26-moddasi qiynoqlarni mutlaqo taqiqlaydi, 2003-yildan beri Jinoyat kodeksida qiynoqlar uchun jazolash to'g'risida maxsus 235-modda mavjud, ammo uzoq yillar davomida qiynoqlar, ayniqsa, vaqtincha saqlash hibsonalari (VQB) va tergov hibsonalarida iqrorlik ko'rsatmalarini olish bosqichida tizimli muammo bo'lib qoldi. Xalqaro tuzilmalar ko'plab shikoyatlarni qayd etdilar: 2010-yillarga qadar O'zbekistonda hibsga olinganlarga nisbatan shafqatsiz munosabat haqida xabarlar muntazam ravishda berib borilgan. So'nggi yillarda mamlakatning yangi rahbariyati kelishi bilan (2016 yildan keyin) qiynoqlarga barham berish choralari ko'rilmogda - prokuror nazorati kuchaytirildi, qiynoqlarni taqiqlashni buzgan huquqni muhofaza qilish organlari xodimlariga nisbatan jinoiy ishlar qo'zg'atildi, kameralarda videokuzatuv o'rnatildi. Human Rights Watch ma'lumotlariga ko'ra, 2020-yilda ozodlikdan mahrum etish joylarida qiynoqlar va noqonuniy muomala holatlari haqida xabarlar hali ham mavjud edi, ammo qiynoqlarga nisbatan "nol murosasizlik" siyosati rasman e'lon qilindi. Shunga qaramay, xalqaro tashkilotlar O'zbekistonga qo'shimcha choralar ko'rishni, xususan, Qiynoqlarga qarshi konvensiyaning Fakultativ protokolini (OPCAT) ratifikatsiya qilishni va qamoqda saqlash joylarini muntazam monitoring qilish uchun to'liq mustaqil milliy preventiv mexanizmni (MPM) yaratishni tavsiya qilishda davom etmoqda. To'laqonli MPMning yo'qligi hozircha kamchilik bo'lib qolmoqda: mamlakatda Ombudsman instituti va Ichki ishlar vazirligi huzuridagi jamoatchilik kuzatuv komissiyalari faoliyat yuritayotgan bo'lsa-da, ularning vakolatlari va mustaqilligi cheklangan. 2019-yil noyabr oyida O'zbekiston Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili huzurida "ombudsman+" modeli bo'yicha MPM tashkil etilishini e'lon qildi va Ombudsman to'g'risidagi qonun bilan ozodlikdan mahrum etish joylariga ogohlantirishsiz muntazam tashrif buyurish vakolatlari belgilandi. Biroq, HRW ta'kidlaganidek, 2020-yil oxirida O'zbekiston OPCATni ratifikatsiya qilmagan, ya'ni MPM ushbu protokol talablariga javob bermaydi (faqat preventiv tashriflar funksiyalariga ega mustaqil organ tashkil etilmagan). BMTning Qiynoqlarga qarshi qo'mitasi 2019-yildagi xulosalarida OPCATga qo'shilishni

tezlashtirish va preventiv monitoring mexanizmining mustaqilligi kafolatlarini kuchaytirishni qat'iy tavsiya qildi. Shunday qilib, amaldagi huquqlarni ta'minlash muammosi institutsional kafolatlar (IMK) zarurligini ham, ushlab turilganlarning advokat olish, shikoyat qilish va shafqatsiz muomaladan himoyalaniş huquqidan amalda foydalana olishi ustidan kundalik nazoratni ham o'z ichiga oladi.

Ikkinchidan, O'zbekistondagi qator tergov hibsonalaridagi sharoitlar hozircha zamon talablariga to'liq javob bermaydi. Ba'zi izolyatorlarda, ayniqsa, eski binolarda kameralarning to'lib ketishi, yetarli darajada shamollatmaslik, sanitariya shoxobchalari va ichimlik suvi bilan ta'minlanishning cheklanganligi kabi muammolar qayd etilgan. Xalqaro standartlar (Yevropa penitensiar qoidalari, Inson huquqlari bo'yicha Yevropa sudi amaliyoti, IHEKning 3-moddasi) ko'p o'rinli kamerada bir mahbusga to'g'ri keladigan minimal ruxsat etilgan yashash maydonini taxminan 4 m² deb belgilaydi. Agar makon sezilarli darajada kichik bo'lsa, mazmunning g'ayriinsoniy shartlari prezumpsiyasi paydo bo'ladi. O'zbekiston idoraviy me'yorlari rasman sanitariya talablarini o'z ichiga oladi (masalan, kameradagi odamlar soni uning maydoniga mutanosib), ammo amalda infratuzilma muammosi uzoq vaqtdan beri keskin bo'lib kelgan.

Masalan, Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakili (ombudsman) matbuot xizmati xabariga ko'ra, Oliy Majlisning Inson huquqlari bo'yicha vakilining (ombudsmanning) Toshkent viloyatidagi mintaqaviy vakili va jamoatchilik guruhlari tomonidan 2025-yil iyun oyida Quyi Chirchiq va Chinoz tumanlaridagi IIO vaqtincha saqlash hibsonalariga monitoring tashriflari amalga oshirilib, aniqlangan kamchiliklar yuzasidan Ombudsman tomonidan Ichki ishlar vazirligiga taqdimnoma kiritilgan.

Monitoring davomida aniqlangan kamchiliklarni bartaraf etish yuzasidan tegishli choralar ko'rilgani, jumladan, Quyi Chirchiq tumani IIO FMB vaqtincha saqlash hibsonasiga ventilyatsiya tizimi va radiotranslyatsiya qurilmasi o'rnatilgani Ombudsmanga ma'lum qilindi. Kameralar kerakli jihozlar bilan ta'minlandi. Sayr qilish hovlisi va sanitariya uzellari (hojatxona, yuvinish xonasi) da ta'mirlash ishlari olib borilib, gigiyenik talablarga moslashtirildi.

Shu bilan birga, Ichki ishlar vazirining 2025 yil 21 iyuldagi tegishli buyrug'i bilan Chinoz, Qibray va Yuqori Chirchiq tumanlarida shaxslarni saqlashning sanitariya-gigiyena qoidalari talablariga javob bermaydigan vaqtincha saqlash hibsonalari faoliyati tugatilgan edi².

Shuningdek, ko'plab tergov hibsonalari sovet davridan yoki hatto inqilobdan oldingi davrdan meros bo'lib qolgani ham ma'lum - mashhur Toshkent qamoqxonasi ("Tashturma," 1-sonli tergov hibsonasi) 1891-yilda qurilgan va 2000-yillarga kelib juda eskirgan. Davlat sharoitlarni yaxshilash uchun sa'y-harakatlarni amalga oshirmoqda: masalan, 2018 yilda Toshkent viloyatining Zangiota tumanida eski "Toshturma" o'rniga yangi zamonaviy tergov izolyatori ochildi. Eski binodagi barcha mahkumlar zamon talablari asosida qurilgan yangi izolyatorga o'tkazildi. Yangi majmuada munosib maishiy sharoitlar - oshxona, yuvinish xonasi, kutubxona, tibbiyot xonasi, oziq-ovqat va dori-darmon saqlash uchun muzlatkichlar mavjud. Binolar kameralarga quyosh nuri yaxshiroq tushishi uchun maxsus sakkiz qirrali shaklda loyihalashtirilgan; qarindoshlar bilan uchrashish va advokatlar bilan uchrashish uchun barcha

2 Toshkent viloyatidagi bir qator vaqtincha saqlash hibsonalari faoliyati tugatildi // <https://ombudsman.uz/uz/news/2025/08/27/toshkent-viloyatidagi-bir-qator-vaqtincha-saqlash-hibskhonalar-faoliyati-tugatildi>

maxfiylik standartlariga javob beradigan alohida xonalar mavjud. Bu misol shuni ko'rsatadiki, siyosiy iroda mavjud bo'lganda tergov hibsonalarining moddiy bazasini sezilarli darajada yaxshilash mumkin. Shunga qaramay, mamlakat bo'ylab kapital ta'mirlashni yoki yangi binolar qurishni talab qiladigan eski tergov izolyatorlari saqlanib qolmoqda. Shu bilan birga, to'lib ketish muammosi nafaqat infratuzilma bilan, balki hibsga olishning haddan tashqari qo'llanilishi amaliyoti bilan ham bog'liq (sudlar gumonlanuvchilarni qamoqda saqlash bo'yicha prokurorlarning so'rovlarini ommaviy ravishda (97 foiz hollarda) qondiradi)³. O'tgan yillar statistikasi shuni ko'rsatdiki, yengilroq choralar (garov, uy qamog'i, hech qayerga ketmaslik to'g'risidagi tilxat va boshqalar) tanlanishi mumkin bo'lgan ayblanuvchilarning katta qismi hibsonada saqlangan. Bu kameralarning haddan tashqari to'lib ketishiga va sharoitning yomonlashishiga olib keldi. Xalqaro ekspertlar (shu jumladan, YEXHT) O'zbekistonga qamoqqa olish bilan bog'liq bo'lmagan ehtiyot choralarini, ayniqsa, uncha og'ir bo'lmagan va o'rtacha og'irlikdagi jinoyatlar uchun kengroq qo'llashni tavsiya qiladi - bu tergov izolyatorlaridagi odamlar sonini kamaytiradi va haqiqatan ham ajratib qo'yilishi kerak bo'lganlarga yanada maqbul sharoitlarni (kamroq gavjumlik, ko'proq sayr qilish imkoniyati va boshqalar) ta'minlaydi. Uy qamog'ini joriy etish va garov institutini faollashtirish bu yo'nalishdagi muhim qadamlardir, ammo ularni amaliyotda maksimal darajada qo'llashga erishish kerak.

Uchinchidan, qonun hujjatlarining ayrim normalari hali ham xalqaro standartlarga to'liq moslashtirilishi lozim. Masalan, milliy qonunchilik voyaga yetmaganlarni tergov hibsonalarida saqlashning alohida shartlarini nazarda tutsa-da (2011-yilgi Qonunning 32-moddasi ularni kattalardan alohida saqlash va yosh xususiyatlarini hisobga olish majburiyatini yuklaydi), xalqaro tamoyillar (BMTning Pekin qoidalari 1985-yil, Ar-Riyod rahbariy tamoyillari 1990-yil) voyaga yetmaganlarni sudgacha qamoqqa olishdan iloji boricha qochishga chaqiradi. Ota-onalar, vasiylar nazoratiga topshirish yoki maxsus rehabilitatsiya markazlariga joylashtirish kabi muqobil choralarni qo'llash uchun barcha sa'y-harakatlar amalga oshirilishi kerak va voyaga yetmaganlarni ozodlikdan mahrum qilish faqat eng qisqa muddatli chora bo'lishi kerak. O'zbekiston voyaga yetmaganlarni qamoqqa olishga faqat boshqa choralarni qo'llashning iloji bo'lmaganda yo'l qo'yilishi, uy qamog'i yoki nazoratga ustunlik berilishi haqidagi normani qonun darajasida mustahkamlashi mumkin edi.

Toshkent shahridagi 1-son tergov hibsonasiga rejadan tashqari amalga oshirilgan monitoring tashrifi davomida Bola huquqlari bo'yicha vakil (Bolalar ombudsmani) tomonidan qamoqqa olingan voyaga yetmaganlarni saqlash sharoitlari bilan bog'liq jiddiy qonunbuzilish holatlari aniqlandi. Bu nafaqat milliy qonunchilikka rioya qilish nuqtayi nazaridan, balki O'zbekiston Respublikasining bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro majburiyatlari kontekstida ham prinsipial ahamiyatga ega.

O'rganish natijalari shuni ko'rsatmoqdaki, voyaga yetmaganlarni saqlash uchun mo'ljallangan maxsus binolar belgilangan sanitariya-gigiyena va huquqiy me'yorlarga javob bermaydi. Qabul qilish kameralari qoniqarsiz holatda, ularning katta qismi kapital ta'mirlashni talab qiladi, u yerda saqlanayotgan shaxslarning haqiqiy soni esa belgilangan to'ldirish

3 V Verxovnom sude Uzbekistana obsudili prichiny perepolneniya izolyatorov vremennogo soderzhaniya // <https://podrobno.uz/cat/obchestvo/v-verkhovnom-sude-uzbekistana-obsudili-prichiny-perepolneniya-izolyatorov-vremennogo-soderzhaniya-/?ysclid=mfmhgzdfh1351226638>

me'yorlaridan oshib ketadi. Bundan tashqari, mavjud asbob-uskunalar (yotoq o'rinlari, mebellar, sanitariya sharoitlari) haqiqatda joylashtirilgan o'smirlar soniga mos kelmasligi aniqlandi, bu esa O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 37-moddasida, shuningdek, O'zbekiston tomonidan ratifikatsiya qilingan BMTning Bola huquqlari to'g'risidagi konvensiyasining 37-moddasida mustahkamlangan munosib muomalaga bo'lgan huquqlari buzilishi xavfini keltirib chiqaradi.

Ayniqsa, voyaga yetmaganlar bilan yakka tartibda va guruh bo'lib suhbatlashish jarayonida olingan ma'lumotlar katta tashvish uyg'otadi. O'smirlar tergovga qadar tekshiruv davrida yo'l qo'yilgan protsessual qoidabuzarliklar: malakali yuridik yordamning yo'qligi, himoyalani shu huquqining cheklanganligi, shuningdek, so'roq paytidagi qoidabuzarliklar, shu jumladan bosim va noto'g'ri munosabat haqida xabar berishdi. Ko'rsatib o'tilgan faktlar milliy jinoyat-protsessual qonunchilik talablaridan (O'zbekiston Respublikasi JPKning himoya huquqi va advokat ishtirokini mustahkamlovchi 50-moddasi va 51-moddasi), shuningdek xalqaro standartlardan, shu jumladan BMTning voyaga yetmaganlarga nisbatan odil sudlovni amalga oshirishga taalluqli minimal standart qoidalaridan ("Pekin qoidalari," 1985 y.) va BMTning ozodlikdan mahrum etilgan voyaga yetmaganlarni himoya qilishga taalluqli qoidalaridan (1990 y.) chetga chiqish ehtimoli mavjudligidan dalolat beradi.

Bolalar ombudsmanining ushbu murojaatlarga munosabati tizimli xarakterga ega. Voyaga yetmaganlarning ayrim shikoyatlari shaxsiy nazoratga olindi, shuningdek, barcha holatlarni aniqlash va aniqlangan qoidabuzarliklarni bartaraf etish uchun vakolatli organlarni jalb qilish maqsadida rasmiy tekshiruv boshlandi. Ta'kidlash joizki, Ombudsman institutining aralashuvi inson huquqlarini himoya qilish milliy mexanizmida muhim vosita bo'lib, shikoyatlarga bevosita javob berishni ham, takroriy huquqbuzarliklarning strategik oldini olishni ham ta'minlaydi.

Mazkur holat voyaga yetmaganlarni tergov hibsonalarida saqlash sharoitlarini takomillashtirish bo'yicha kompleks dasturni ishlab chiqish va amalga oshirish zarurligini ko'rsatadi. Bunday dastur moddiy-texnika bazasini yaxshilash, huquqni muhofaza qilish organlari va tergov muassasalari xodimlarining malakasini oshirish, shuningdek, jinoyat protsessining alohida subyekti sifatida bolani rehabilitatsiya qilish va himoya qilishga qaratilgan yuvenal adliya prinsiplariga so'zsiz rioya etilishini ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlarni o'z ichiga olishi kerak.

Nihoyat, mustaqil monitoring va fikr-mulohazalar muammosini ta'kidlash joiz. Ozodlikdan mahrum etish joylarida qonuniylik ustidan prokuror nazorati e'lon qilinganiga qaramay, amalda nazoratning samaradorligi har doim ham yetarli emas. Har doim ham saqlash sharoitlarining buzilishi o'z vaqtida aniqlanmaydi va bartaraf etilmaydi. Ta'kidlanganidek, OPCATning ratifikatsiya qilinmaganligi qiynoqlarning oldini olish bo'yicha mustaqil xalqaro quyi qo'mitaning O'zbekistondagi ozodlikdan mahrum etish joylariga tashrif buyurish vakolatiga ega emasligini anglatadi. Milliy Ombudsman tergov hibsonalariga tashrif buyurish huquqini olgan bo'lsa-da, MPM instituti hali shakllanmagan va uning ta'siri cheklangan. Shunday qilib, mustaqil tekshiruvlar uchun jazoni ijro etish tizimning shaffofligini oshirish, shu jumladan NNT, BMT va boshqa tashkilotlar bilan hamkorlik qilish dolzarb vazifa bo'lib qolmoqda.

Aniqlangan jihatlar asosida O'zbekistonda qamoqda saqlash mexanizmini rivojlantirishning quyidagi yo'nalishlarini shakllantirish maqsadga muvofiq:

1. OPCATni ratifikatsiya qilish va to'laqonli MPMni yaratish. BMTning Qiynoqlarga qarshi konvensiyasining Fakultativ protokoliga qo'shilishni tezlashtirish kerak, bu esa BMTning

Qiynoqlarning oldini olish bo'yicha quyi qo'mitasiga qamoqxonalarga tashrif buyurish va ularni yaxshilashni tavsiya qilish vakolatini beradi. Shu bilan birga, milliy preventiv mexanizmni - barcha qamoqda saqlash joylariga to'satdan muntazam ravishda tashrif buyurish vakolatiga ega bo'lgan mustaqil organi qonuniy ravishda rasmiylashtirish kerak. O'zbekiston allaqachon "Ombudsman+" modelini tanlab, Inson huquqlari bo'yicha vakil institutining vakolatlarini kengaytirdi, biroq ushbu mexanizmning mustaqilligini, shu jumladan moliyaviy va funksional mustaqilligini mustahkamlash, shuningdek, unga fuqarolik jamiyati vakillarini kiritish maqsadga muvofiqdir. MPM to'g'risidagi alohida qonunni qabul qilish yoki Ombudsman to'g'risidagi qonunga o'zgartirishlar kiritish (profilaktik funksiyalarni batafsil tavsiflagan holda) qiynoqlar va shafqatsiz muomaladan himoya qilish kafolatlarini kuchaytiradi. Ushbu qadamlarning amalga oshirilishi BMTning Qiynoqlarga qarshi qo'mitasi tavsiyalariga mos keladi va O'zbekistonning xalqaro majburiyatlarga sodiqligini namoyish etadi.

2. JPKda ehtiyot choralarini yanada insonparvarlashtirish. Qamoqqa olish eng so'nggi chora bo'lib, boshqa choralar protsessning maqsadini ta'minlay olmagan taqdirdagina qo'llaniladi, degan qoidani JPKda to'g'ridan to'g'ri mustahkamlab qo'yish lozim. Ushbu tamoyil konstitutsiyaviy kafolatlardan kelib chiqsa-da, uning qonunda aniq aks ettirilishi huquqni qo'llovchilar uchun muhim signal bo'ladi. Amaliy jihatdan bu shuni anglatadiki, sudya hibsga olish to'g'risidagi masalani hal qilishda dastlab yengilroq choralarni (uy qamog'i, garov, shaxsiy kafillik va boshqalar) tanlash imkoniyatini ko'rib chiqishi kerak va faqat ular yetarli bo'lmaganda - qamoqqa olish. Garovning qo'llanilishini kengaytirish uchun garov summasini aniqlashning yanada moslashuvchan mezonlarini ishlab chiqish (ayblanuvchining mulkiy ahvolini hisobga olgan holda) va garovga qo'yilishi mumkin bo'lgan moddalar ro'yxatini kengaytirish mumkin.

Shuningdek, uy qamog'i va cheklovlar ijrosini nazorat qilish mexanizmi sifatida elektron monitoring (elektron brasletlar) ni joriy etish maqsadga muvofiq - bu texnik vosita turli mamlakatlarda muvaffaqiyatli qo'llanilib, ayblanuvchini kameraga joylashtirmasdan uning joylashuvini nazorat qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, qamoqda saqlashning asosililigini muntazam ravishda sud tomonidan qayta ko'rib chiqish tartibini joriy etish foydalidir. Garchi hozir har bir uzaytirish sud tomonidan tasdiqlansa-da, avtomatik sud majlisini, masalan, har 2 oyda o'tkazishni nazarda tutish mumkin, bunda tergov organlari hibsga olish muddatini uzaytirishni asoslab berishlari shart, himoyachiga esa chorani o'zgartirish to'g'risida iltimos qilish imkoniyati beriladi. Ushbu mexanizm (ba'zi xorijiy yurisdiksiyalar amaliyotiga o'xshash) tergov hibsxonasida haddan tashqari uzoq vaqt qolishdan qo'shimcha protsessual kafolatni ta'minlaydi.

3. Ushlab turilganlarni saqlash va ularga tibbiy xizmat ko'rsatish sharoitlarini yaxshilash.

Moddiy-maishiy sharoitlarning ayrim minimal standartlarini normativ darajada mustahkamlash talab etiladi. Xususan, ko'p o'rinli kamerada har bir mahkumga to'g'ri keladigan yashash maydoni normasi kamida 4 m² etib belgilanishi maqsadga muvofiq (bu Yevropa Qiynoqlarning oldini olish qo'mitasi standartlariga mos keladi). Hozir bunday raqam ochiq manbalarda to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatilmagan va uning Ichki ishlar vazirligi buyrug'i yoki hukumat qarori bilan tasdiqlanishi aholi ortiqchaligini baholash uchun aniq mezon yaratgan bo'lardi. Shuningdek, kundalik sayrlar davomiyligini oshirishga intilish kerak: voyaga yetmaganlar va homilador ayollar uchun allaqachon uzaytirilgan sayrlar (2 soatdan boshlab) nazarda tutilgan, buni to'g'ridan-to'g'ri qonunda yoki qoidalarda belgilash mumkin.

Katta yoshdagi mahbuslar uchun infratuzilmani yaxshilashda sog'liqni saqlash maqsadida ko'plab penitensiar ekspertizalar tomonidan tavsiya etilgan kuniga kamida 1,5-2 soatlik sayrlarni belgilash mumkin. Tibbiy ta'minot sohasida har bir ushlangan shaxsni tergov hibsxonasiga qabul qilishda sog'lig'i va tan jarohatlari mavjudligini hujjatlashtirgan holda tibbiy ko'rikdan o'tkazishni kafolatlash muhimdir. Bu amaliyot Mandell Rulsning 30-qoidasiga mos keladi, unga ko'ra, har bir mahbus qabul qilinganda shifokor tomonidan majburiy ko'rikdan o'tishi kerak. Tekshiruv natijalari saqlanishi va qabul qilingunga qadar qiynoqlar yoki shafqatsiz munosabatda bo'lishning mumkin bo'lgan holatlarini tekshirish uchun ishlatilishi kerak. Bundan tashqari, mahbuslarni muntazam ravishda profilaktik ko'rikdan o'tkazishni ta'minlash lozim (masalan, haftada bir marta shifokor kameralarni aylanib chiqishi kerak). Tibbiy yordam ko'rsatish kafolatlarini qonun yo'li bilan kuchaytirish mumkin: gumon qilinuvchi og'ir kasallikka chalinganda sud qarori bilan fuqarolik shifoxonasiga o'tkazilishi yoki imkoni bo'lsa, uning ehtiyot chorasi sog'lig'ining holatiga ko'ra uy qamog'iga o'zgartirilishi mumkin. Bu odil sudlov maqsadiga putur yetkazmasdan, hibsga olinganlarning hayoti va sog'lig'i huquqini himoya qiladi.

4. Amaliyotda himoyalaniish va tashqi dunyo bilan aloqa qilish huquqini ta'minlash. Ushbu huquqlar qonunda mavjud bo'lishiga qaramay, ularni to'liq amalga oshirish choralari ko'rilishi kerak. Eng avvalo, advokatning ushlangan shaxs oldiga u haqiqatda ushlangan paytdan boshlab tez va to'siqsiz yetib borishini ta'minlash zarur. Konstitutsiya allaqachon qo'lga olingan paytdan boshlab advokat yordamidan foydalanish huquqini kafolatlaydi, shuning uchun huquqni muhofaza qilish organlari birinchi talab bo'yicha himoyachini kiritish majburiyatiga qat'iy rioya qilishlari kerak. JPKda Ozodlikdan mahrum etish joyi ma'muriyati ushlab turilgan shaxsning advokat bilan birinchi uchrashuvini so'rov kelib tushgan yoki qamoqqa olingan paytdan boshlab 24 soatdan kechiktirmay tashkil etishi shartligini aniqlashtirish maqsadga muvofiq. Ikkinchi jihat - oila bilan bog'liqlik. Yaqinlari bilan telefon orqali so'zlashuv tartibini soddalashtirish mumkin: masalan, har bir mahkumga muassasa hisobidan (ma'muriyat nazorati ostida) haftada kamida bir marta qisqa telefon qo'ng'irog'iga ruxsat berish. Hozirgi vaqtda tergovchi yoki sudning ruxsati bilan telefon qo'ng'iroqlariga vaqti-vaqti bilan ruxsat beriladi; oila bilan muntazam aloqa qilish rejimni insonparvarlashtiradi va tergovga zarar yetkazmasdan ijtimoiy aloqalarni saqlab qolishga yordam beradi. Bundan tashqari, shikoyat berish tizimining real ishlashini kafolatlash lozim: ushlab turilganlarning nazorat organlariga (prokuratura, ombudsman) yo'llangan xatlari senzurasiz va o'z vaqtida yuborilishini ta'minlash; saqlash sharoitlari bo'yicha shikoyatlarni ko'rib chiqishning qat'iy muddatlari va nazoratini o'rnatish. Bularning barchasi mahkumlarning o'z huquqlariga rioya etishi ustidan nazoratni kuchaytiradi.

5. Qamoqda saqlash joylari ustidan prokuror va sud nazoratini kuchaytirish. Tergov hibsxonasi ustidan prokuror nazorati qonunbuzarliklarning oldini olishda muhim rol o'ynaydi.

Prokuratura organlaridan hibsxonalarni muntazam ravishda va sinchkovlik bilan tekshirishni, shu jumladan mahbuslar bilan shaxsiy suhbatlar o'tkazishni, shikoyatlar jurnalini, kameralarning holatini va boshqalarni tekshirishni talab qilish kerak. Bunday tekshiruvlar natijalari bo'yicha hisobotlar Bosh prokurorga yuborilishi va aniqlangan qoidabuzarliklar va choralar to'g'risidagi ma'lumotlarni o'z ichiga olishi kerak. Ehtimol, tergov hibsxonalarini tekshirishda prokurorlar uchun standart nazorat ro'yxatlarini ishlab chiqish kerakdir (Mandela qoidalari va milliy qonunchilikni hisobga olgan holda).

Shuningdek, sud hokimiyatini ham jalb qilish mumkin: masalan, sudyalari (ayniqsa, ixtisoslashgan tergov sudyalari) vaqti-vaqti bilan sharoitlarni tekshirish bilan qamoqda saqlash joylariga tashrif buyurish amaliyotini joriy etish. Ba'zi mamlakatlarda sudyalari yoki kuzatuv komissiyalari a'zolari qamoqxonalarni ogohlantirishsiz tekshirish huquqiga ega ekanligi ko'zda tutilgan - bunday mexanizm qamoqxona ma'muriyatining mas'uliyatini oshirgan bo'lar edi. Yana bir g'oya - qamoqda saqlash muddatini uzaytirish to'g'risidagi iltimosnomalarni ko'rib chiqishda sudya prokuraturadan ushbu ayblanuvchini saqlash sharoitlari haqida ma'lumot so'rashi mumkin (masalan, kameralarning ruxsat etilgan zichligi oshib ketmaganmi, sog'lig'idan shikoyat yo'qmi).

Bunday qayta aloqa protsessual va moddiy jihatlarni birlashtiradi va qaror qabul qilishda insonparvarlik omillarini hisobga olish imkonini beradi.

6. Xodimlarni o'qitish va mahbuslarni xabardor qilish. Qamoqqa olinganlar bilan muomala madaniyati ko'p jihatdan huquqni muhofaza qilish organlari xodimlarining tayyorgarligiga bog'liq. IIV, DXX, jazoni ijro etish tizimi xodimlarini inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlarga o'qitish dasturlarini davom ettirish zarur. Maxsus treninglar qiynoqlarning oldini olish, nizolarni yumshatish texnikasi, mahbuslarning shaxsiy qadr-qimmatini hurmat qilish mavzularini qamrab olishi kerak. Ushbu treninglarga uslubiy ishlanmalarga ega bo'lgan xalqaro tashkilotlarni (BMT, XQXQ, PRI dasturi va boshqalar) jalb qilish mumkin. Shu bilan birga, ushlab turilganlarning o'zlarini ham ularning huquqlari haqida xabardor qilish muhimdir. Qonun ma'muriyatni tergov hibsxonasiga joylashtirishda har bir shaxsga huquqlarini tushuntirish majburiyatini yuklaydi. Amaliyotda har bir yangi kelgan shaxsga uning huquqlari, majburiyatlari va shikoyat qilish usullari ro'yxati ko'rsatilgan qisqacha eslatma (u tushunadigan tilda) berish foydalidir. Shuningdek, kameralarda asosiy huquqlar (masalan, advokat olish, tibbiy yordam olish, sayr qilish huquqi, ombudsman va prokuror manzili ko'rsatilgan shikoyat qilish huquqi va boshqalar) bayon etilgan plakatlar yoki risolalar joylashtirilishi maqsadga muvofiq. Bu hibsga olinganlarning huquqiy savodxonligini oshiradi va ularga o'zlarining qonuniy kafolatlariga rioya etilishini talab qilish imkonini beradi.

Sanab o'tilgan chora-tadbirlarning amalga oshirilishi respublikada qamoqda saqlash mexanizmini yanada takomillashtirishga ko'maklashadi. Xalqaro tashkilotlar - BMT, YEXHT, Xalqaro Qizil Xoch qo'mitasi ushbu islohotlarni texnik va konsultativ jihatdan qo'llab-quvvatlashga tayyor. Xususan, 2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida nazarda tutilgan sud-huquq tizimini insonparvarlashtirish ushbu qadamlarni amalga oshirish uchun siyosiy asos yaratadi. BMTning Qiynoqlarga qarshi qo'mitasi tavsiyalarini bajarish, ilg'or xorijiy tajribani jalb qilish (masalan, Braziliyada muvaffaqiyatli qo'llanilayotgan hibsga olish va saqlash sharoitlarining asoslilikini tekshirish uchun shoshilinch sud eshituvi - audiencia de custodia instituti; Kanadaga xos bo'lgan nazorat ostida sudgacha ozod qilishdan keng foydalanish; munosib maishiy sharoitlar va reabilitatsiyaga e'tibor qaratgan holda Skandinaviya turmalarini yaratish) O'zbekiston qamoqda saqlash tizimini yangi sifat bosqichiga ko'tarish imkonini beradi.